

ЮРИДИЧНА ОСВІТА І НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС У ВИЩІЙ ШКОЛІ

Т. В. Остафійчук, доцент кафедри психології та педагогіки навчально-наукового інституту права та психології Національної академії внутрішніх справ, кандидат психологічних наук, доцент;

М. О. Біленко, курсант 4-го курсу навчально-наукового інституту підготовки фахівців для підрозділів міліції громадської безпеки та внутрішніх військ Національної академії внутрішніх справ

СОЦІАЛЬНА РОБОТА В КУРСАНТСЬКОМУ ЖИТТІ

Досліджено питання щодо проведення соціальної роботи серед курсантів та безпосередньо ними. Охарактеризовано волонтерську діяльність як одну із сучасних технологій соціальної роботи. Наведено конкретні приклади з позитивного досвіду здійснення соціальної роботи курсантами Національної академії внутрішніх справ.

***Ключові слова:** соціальна робота; волонтерська діяльність; технологія; суб'єкт соціальної роботи; студенти.*

У країнах з розвинутою ринковою економікою протягом десятиліть створювалися і досить успішно діють інститути соціальної підтримки людей. Якщо не створена мережа соціальної підтримки, то загострюються проблеми в соціальній сфері, виникає соціальна напруженість. У нашій країні найбільш актуальною проблемою в галузі соціальної роботи є визнання її як найважливішої діяльності, що підтверджує ступінь соціальної захищеності особистості, дотримання основних прав людини, рівень гуманізації суспільства. Разом з тим, соціальна робота спрямована не тільки на реалізацію заходів соціальної підтримки незахищених соціальних груп, але і заходів соціального захисту всього населення.

Соціальна робота – різновид діяльності, що має метою сприяння людям, соціальним групам у подоланні особистісних і

соціальних труднощів за допомогою підтримки, захисту, корекції і реабілітації. В практичному розумінні соціальна робота є видом професійної діяльності, спрямованої на надання допомоги людям, які її потребують і не здатні без сторонньої допомоги розв'язати свої життєві проблеми.

Соціальна робота, як і будь-який вид діяльності має свою структуру, всі елементи якої органічно пов'язані та спрямовані на досягнення певної конкретної мети. У структуру соціальної роботи входять: суб'єкт, об'єкт, зміст, функції та цілі, які їх пов'язують в єдине ціле, а також форми, засоби, методи та технології. Для кращого розуміння розглянемо окремо кожен із компонентів структури, враховуючи при цьому реалізацію соціальної роботи саме в курсантському житті.

Соціальна робота у курсантському середовищі як курсантами, так і по відношенню до них, проводиться постійно. По відношенню до курсантів соціальна робота проводиться на усіх рівнях, зокрема на макрорівні, мезорівні та мікрорівні. На макрорівні, тобто на загальнодержавному рівні, на курсантів розповсюджуються державні програми, обдаровані курсанти отримують певну грошову стимуляцію свого навчання та своєї діяльності на благо академії, існує опікування курсантів пільгових категорій. Робота на мезорівні проводиться на загальноакадемічному рівні, на рівні структурних підрозділів академії тощо. Мікрорівень передбачає індивідуальну роботу з курсантами і полягає у профілактичних заходах щодо попередження певних проблем, що виникають під час проходження служби, а також в процесі адаптації курсантів до нового середовища. Окрім цього, робота з курсантами проводиться як індивідуально, тобто окремо з кожним курсантом, так може мати групову форму – проводиться з певною групою. Також соціальна робота може набувати масової форми, іншими словами такої, що проводиться з усіма курсантами певного навчального закладу.

Суб'єктом соціальної роботи може виступати окремий курсант (студент), або група курсантів чи студентів, які за підтримки старших офіцерів займаються реалізацією програми соціальної допомоги. Цей процес відрізняється від роботи, наприклад, звичайного студента особливими умовами, в яких перебуває курсант. Так, відповідно до статті 53 Закону України

«Про вищу освіту» «курсант – це особа, яка в установленому порядку зарахована до військового вищого навчального закладу і навчається з метою здобуття певних освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівнів». Його діяльність повністю регламентована нормативно-правовими документами, які описують порядок несення служби, носіння форменого одягу, розпорядок дня, правила субординації та стройової підготовки. Дотримання розпорядку дня передбачає повний контроль від підйому до відбою і визначає час для відвідування навчальних занять та самопідготовки, прибирання зовнішньої та внутрішньої території, а також час для спортивно-масової діяльності та дозвілля тощо. Така форма розподілу часу вимагає психологічної готовності і в подальшому сприяє розвитку організованості та дисциплінованості.

Як наслідок – курсант, на відміну від звичайного студента, не лише здобуває вищу освіту, а й залучається до несення служби, охорони громадського порядку, зобов'язаний дотримуватися чисельних вимог, які, за рахунок жорстких санкцій, обмежують можливості розпорядження своїм часом і порядку самовираження та спілкування з близькими та друзями.

Структура МВС передбачає чітку ієрархічну будову та розподіл повноважень і обов'язків. Протягом всього процесу проходження служби та навчання курсантів їх супроводжують офіцери-командири та науково-педагогічні працівники, без участі яких неможливою є організація жодних із форм їхньої діяльності. Офіцери, такі як начальники взводів, курсів, факультетів та інститутів, а також їхні заступники, використовуючи методи заохочення чи покарання, здійснюють організацію та контроль за дотриманням усіх норм і положень.

Якщо говорити про взаємодію курсанта та офіцера-вихователя в реалізації соціальної роботи, то важливо зазначити, що останній займає чи не найвизначнішу роль. Він визначає межі та рамки роботи курсанта, його можливості, час, планування, розподіл соціальних ролей. Курсовий офіцер виступає у якості посередника між особовим складом курсу та вищим керівництвом і здійснює двохсторонню передачу інформації.

Ініціатива до здійснення соціальної роботи може виходити як з боку вищого керівництва, так і з боку курсантів. В обох випадках важливе місце займає питання вмотивованості.

Мотивами до участі, організації та реалізації соціальної роботи в структурі вищих навчальних закладів МВС України є:

– високий рівень соціальної відповідальності, який виражається в усвідомленні важливості надання допомоги окремим особливим категоріям населення;

– необхідність виконання запланованої на навчальний рік роботи, яка охоплює всебічний розвиток особистості курсанта.

Обидві групи мотивів за рахунок здійснення соціальної роботи передбачають досягнення різних цілей, причому в першому випадку – це задоволення особистісної потреби в самостверженні у вигляді допомоги іншим, що є внутрішнім стимулом, у другому – визначає тиск зовнішнього середовища і виступає як обов'язок, що передбачає певну результативність у формі звітності. Продуктивною і максимальною корисною, як для суб'єкта так і до об'єкта соціальної роботи, допомога буде у випадках, коли обидві групи мотивів взаємодіють між собою і робота є не примусовою, а добровільною із внутрішнім розумінням її необхідності й важливості.

Соціальна робота в курсантському середовищі здійснюється у формі волонтерської діяльності. Підтвердженням цього є формулювання пункту 1 статті 1 Закону України «Про волонтерську діяльність», який дає нам чітке визначення такого порядку роботи і пояснює її як добровільну, безкорисливу, соціально спрямовану, неприбуткову діяльність, що здійснюється волонтерами та волонтерськими організаціями шляхом надання волонтерської допомоги. Волонтерська допомога – роботи та послуги, що безоплатно виконуються і надаються волонтерами та волонтерськими організаціями. Волонтерська діяльність є формою благодійництва.

Слід зазначити, що безоплатне виконання робіт або надання послуг особами, що має одноразовий характер або здійснюється на основі сімейних, дружніх чи сусідських відносин, не є волонтерською діяльністю.

Волонтерська діяльність ґрунтується на принципах законності, гуманності, рівності, добровільності, безоплатності, безкорисливості, неприбутковості.

Принцип законності відображається у відповідності соціальної роботи нормативно-правовим актами та законами України. До таких документів належать: Закон України

«Про волонтерську діяльність» від 19.04.2011, Постанова Кабінету Міністрів України № 1895 від 10.12.2003 «Про затвердження Положення про волонтерську діяльність у сфері надання соціальних послуг», Розпорядження Кабінету Міністрів України № 748-р від 15.10.2004 «Про схвалення Концепції проекту Закону України «Про волонтерський рух» та декларації «Про соціальне становлення та розвиток молоді в Україні».

Відповідно до зазначених документів у 2012 році на базі Національної академії внутрішніх справ було створено волонтерський загін, головною метою якого є виявити серед курсантів тих, хто бажає займатися соціальною роботою з соціально-пільговими категоріями населення, об'єднувати та координувати їхні дії. Важливо зазначити, що ця організація була створена з ініціативи самих курсантів, а саме курсантів третього курсу психологічного факультету Навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби, які отримали чималу підтримку з боку керівництва академії, інституту та інших структурних підрозділів академії.

У прийнятому на зборах координаційної ради Положенні волонтерського загону Національної академії внутрішніх справ прописані права і обов'язки курсантів-волонтерів, межі та напрямки їхньої роботи, структура загону, а також контроль за виконанням поставлених завдань. Кожне із положень цього документа повністю ґрунтується на принципах волонтерської діяльності та соціальної роботи.

Безумовно, для роботи з особливими категоріями населення, такими як інваліди, діти-сироти, ветерани та особи пенсійного віку, той, хто реально хоче допомогти, повинен мати певну підготовку: володіти хоча б мінімальними навичками спілкування з такими людьми, знати специфіку їхнього стану та психологію поведінки, розуміти характер їхніх потреб. Для цього на базі волонтерського загону та координаційної ради НАВС проводяться різноманітні тренінги, під час яких курсанти-психологи або спеціально запрошені кваліфіковані фахівці в тій чи іншій галузі навчають всіх бажаючих як правильно, а головне продуктивно надавати соціальну допомогу різним категоріям людей. Після такого заняття бажання курсанта допомогти тим, хто цього потребує, підкріплюється

розумінням характеру проблеми та усвідомленням труднощів, які можуть виникнути.

Та бажання і теоретичні знання це ще зовсім не все. Адже під час безпосереднього, прямого спілкування з тим, кому надається допомога, у волонтера можуть виникати труднощі. Людині можуть заважати почуття жалю, смутку або навіть страху. Тут ми говоримо про внутрішню готовність особистості добровільно та безкорисливо надавати допомогу іншим. На жаль, не кожна людина на це здатна, і такий феномен є нормальним для сучасного суспільства. Завданням волонтерського угруповання, а в нашому випадку волонтерського загону НАВС, є розкриття в людини потенціалу гуманного та альтруїстичного ставлення до інших. Такі організації вчать людей не закривати очі на існуючі у суспільстві проблеми і ставитися до людей з особливими потребами як до рівних та повноцінних, без прояву жалю та смутку, що може образливо сприйматися і розвивати почуття неповноцінності. Волонтерська робота є воістину продуктивною як для об'єкта так і для суб'єкта лише тоді, коли вона здійснюється не на основі жалю, а на основі поваги та рівності.

Відповідно до положення волонтерського загону НАВС члени волонтерської служби мають право:

- надавати допомогу, дітям-сиротам, ветеранам НАВС, людям похилого віку, які потребують допомоги;

- брати участь в організаційних заходах, що проводяться у Академії;

- користуватися законодавчими та інструктивними матеріалами щодо волонтерської діяльності;

- брати участь у роботі загону, обирати та бути обраними головою волонтерського загону;

- вийти у будь-який час із складу волонтерської групи.

Члени волонтерського загону зобов'язані:

- старанно виконувати свої доручення та обов'язки;

- постійно брати активну участь у роботі загону;

- вести пропаганду здорового способу життя.

Волонтерський загін має право:

- провадити волонтерську та іншу неприбуткову діяльність;

- залучати волонтерів для здійснення волонтерської діяльності;
- отримувати кошти та інше майно для здійснення волонтерської діяльності;
- самостійно визначати напрями здійснення волонтерської діяльності.

У наведених вище правах і обов'язках курсанта-волонтера уже прослідковуються напрями, за якими він, в міру своїх можливостей, може здійснювати волонтерську діяльність. Узагальнюючи, можна сказати, що це – надання допомоги ветеранам Великої Вітчизняної Війни, пенсіонерам НАВС, дітям-сиротам та дітям-інвалідам, людям похилого віку. Також, для збагачення власного досвіду спілкування з дітьми та підлітками курсанти-волонтери можуть брати участь в проведенні лекційних занять для школярів різного віку за програмою «Підліток і право», яка була започаткована в 2012 році координаційною радою НАВС. В рамках цієї програми здійснюється і пропаганда здорового способу життя серед молоді, а також профорієнтаційна робота серед старшокласників.

Робота з особами похилого віку, зокрема з ветеранами Великої Вітчизняної війни та пенсіонерами НАВС, як і будь-яка волонтерська діяльність в курсантському середовищі, передбачає надання допомоги в двох напрямках: психологічної та фізичної. У першому випадку допомога виражається в безпосередньому спілкуванні з ветеранами, організації для них спеціальних вечорів пам'яті та творчості, які можуть проходити не лише в рамках конкретного свята, відвідування пенсіонерів за місцем їхнього проживання. Фізична допомога виражається, наприклад, в можливості зробити роботу по дому, сходити в магазин за покупками тощо. Метою соціальної роботи з даною категорією людей є в першу чергу вираження поваги та вдячності до ветерана, і виховання в курсантах – юнаках і дівчатах, моральних якостей, поваги до історії своєї країни та осіб, які її створювали.

Безумовно, не кожен ветеран чи пенсіонер хоче, що б до нього додому прийшли декілька ініціативних курсантів та почали розпитувати про минулі роки чи вимагати дати їм можливість винести сміття чи зробити ремонт. Задум соціальної роботи передбачає надання допомоги тим, хто цього реально

потребує. Саме тому координаційна рада НАВС та волонтерський загін тісно співпрацюють з Радою ветеранів. Саме Рада ветеранів надає волонтерам академії інформацію про осіб, які потребують уваги, та напрямки роботи, яка може здійснюватися. Ця інформація розподіляється між інститутами академії та закріплюється за ними, залежно від того, в якому районі проживає ветеран.

Ще одним напрямком роботи, який здійснюється курсантами-волонтерами, є надання допомоги дітям-інвалідам та дітям-сиротам, які перебувають у спеціальних закладах та установах міста Києва.

Робота курсантів з такою особливою категорією, як діти-сироти та діти-інваліди, є набагато ширшою, ніж робота з пенсіонерами та ветеранами. Майже за кожним структурним підрозділом НАВС, залежно від того, в якому районі він розташований, закріплений дитячий будинок-інтернат. Для більшої наочності, всі форми та напрямки соціальної роботи, яку здійснюють курсанти в цих інститутах, ми розглядатимемо на прикладі взаємодії Навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби НАВС з Дарницьким дитячим будинком-інтернатом.

Дарницький дитячий будинок-інтернат - соціально-медична установа II профілю для постійного проживання дівчат віком від 4 до 25 років з глибокою розумовою відсталістю, які можуть самостійно пересуватись, обслуговуватись та потребують стороннього догляду. За багато років співпраці керівництво цього інтернату знає, що завжди може розраховувати на допомогу курсантів та офіцерів інституту. Вона виражається у прибиранні зовнішньої території інтернату, збиранні курсантами одягу та іграшок для дівчат, організації колективом художньої самодіяльності святкових концертів, зокрема, до дня Святого Миколая, Нового Року, Міжнародного дня дітей та Дня інваліда, та просто у безпосередньому, дружньому спілкуванні.

Під час одного з дружніх візитів наприкінці 2011 року, коли курсанти третього курсу психологічного факультету роздавали вихованцям зібрані іграшки та цукерки, дівчата – учні інтернату, у знак вдячності показали їм гордість свого інтернату – майстерню ручної праці, в якій виготовляються картини та

ікони, вишиті хрестиком, бісером, гладдю та іншими, досить складними техніками. Майстерня займає дві великі кімнати, в одній з яких розміщені ікони та рушники, а в іншій – художні картини. Неможливо передати здивування та враження, яке справила майстерня на гостей. Роботи були виконані бездоганно, і важко було собі навіть уявити, що їх зробили діти-інваліди. Викладачі та вихователі пояснили, що художня робота є не просто проявом творчості особистості, а і формою її розвитку: адже наукою вже доведено, що розвиток дрібної моторики дитини сприяє розвитку її мислення, а для дітей з таким складним діагнозом, як розумова відсталість, це дуже необхідно. В той день зародилася ідея, яка знайшла своє втілення у проекті «Подаруй дитині здорове майбутнє».

13 травня 2012 року, за підтримки керівництва Дарницької районної в місті Києві державної адміністрації, керівництва Національної академії внутрішніх справ та координаційної ради НАВС, в парку культури та відпочинку «Партизанська слава» курсантами та студентами НАВС було проведено благодійну акцію «Подаруй дитині здорове майбутнє». Метою проекту було поширити інформацію про Дарницький дитячий будинок-інтернат серед мешканців Дарницького району та зібрати кошти на медичне обладнання для вихованок.

Ідея акції полягала в наступному: провести в парку культури та відпочинку «Партизанська слава» колективом художньої самодіяльності Навчально-наукового інституту підготовки кадрів громадської безпеки та психологічної служби НАВС концерт, який би привернув увагу відвідувачів до розташованої поруч виставки робіт учениць інтернату. На цій виставці всім охочим була надана інформація про специфіку цієї установи, її потреби та запропонована можливість зробити пожертвування на медичне обладнання для вихованок.

Не дивлячись на всі складнощі та дощ, який пішов прямо посеред акції, вдалося зібрати 1510 гривень, які пішли на купівлю чотирьох ламп для кварцювання житлових кімнат та канцелярські прилади, які були презентовані до 1 червня – Міжнародного дня захисту дітей.

Якщо говорити про внутрішній порядок підготовки проекту, то він зайняв не один місяць. Курсантами третього курсу психологічного факультету була підготовлена форма для

волонтерів (всі вони були в зелених краватках), скриньки для пожертвувань та плакати, які розміщувались по території парку та відображали заклики на кшталт «Творчій молоді – здорове майбутнє». В організацію акції також входив процес відбору волонтерів, оскільки волонтерський загін НАВС на той час сформованим ще не був. Важливо зазначити, що серед курсантів знайшлося чимало охочих допомогти дівчатам-інвалідам, а офіцерський склад академії всіляко цьому сприяв. Для всіх бажаючих за 2 дні до початку акції було проведено тренінгове заняття, метою якого було ознайомити з поставленими завданнями, розподілити ролі та правильно мотивувати волонтерів до продуктивної праці.

Проект «Подаруй дитині здорове майбутнє» був першою в історії НАВС масштабною благодійною акцією, яка згуртувала курсантів та студентів різних інститутів, а головне розкрила потенціал кожного з них у можливості допомагати іншим. Успіх проекту був основою у створенні в академії волонтерського загону, про який ми говорили вище, а найважливіше – засвідчив, що курсанти хочуть і головне можуть займатися соціальною роботою.

Співпраця курсантів і керівництва інтернату продовжується і по сьогоднішній день. В майбутньому планується ввести в традицію щотравня проводити проекти, подібні до акції «Подаруй дитині здорове майбутнє», а з весни 2013 року започатковано нову, невикористану, проте також досить продуктивну і цікаву форму взаємодії – проведення на території інтернату день довкілля, під час якого учні разом з курсантами могли б посадити дерева та квіти. Таке спілкування під час спільної праці буде корисним як для дітей-інвалідів, так і для курсантів.

Таким чином, ми можемо зробити висновок, що соціальна робота в курсантському житті – це двосторонній процес, метою якого є не лише надання курсантом чи студентом допомоги тим, хто її потребує, а й розкриття в ньому потенціалу безкорисливої, гуманної та альтруїстичної особистості, яка не закриває очі на реально існуючі в суспільстві проблеми і вміє бути небайдужою до них.

Отже, залучення курсантської, студентської молоді до здійснення соціальної роботи, яка є надзвичайно актуальною справою у сучасному прагматичному суспільстві, має широкі перспективи і потребує пропагування і всебічного розвитку.